

Franc Rozman

PRAZNOVANJE PRVEGA MAJA 1918 NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM

Praznovanja prvega maja imajo na spodnjem Štajerskem bogato tradicijo, saj so bila prva že v prvem letu praznovanja, torej 1890, odtlej pa jih lahko spremljamo z večjo ali manjšo intenziteto vseh petindvajset let do 1914.¹ Položaj na spodnjem Štajerskem je bil v zgodovini delavskega gibanja še posebej zanimiv zaradi mešane nacionalne sestave delavstva in pa zato, ker edino štajerska socialnodemokratska deželna organizacija ni pokrivala celotne kronovine, ampak je bila po dolgotrajnih sporih razmejena na mariborsko in celjsko okrožje.² Prvo je bilo organizacijsko podrejeno Gradcu, drugo pa Ljubljani.

Prvomajske proslave in shodi so tako imeli pečat te delitve. Zato so bili v mariborskem okrožju shodi mnogo bolj nemško obarvani, govorniki so bili v večini primerov nemško govoreči in so pogosto prihajali iz Gradca in celo z Dunaja (bili so to glavni funkcionarji graške deželne socialnodemokratske organizacije, pa deželno-in državnozbornski poslanci), medtem ko so na področja do Celja hodili predvsem slovenski agitatorji iz Ljubljane ali Trsta, kjer je bil pač sedež stranke. Reči pa je vendar treba, da je v zadnjih letih monarhije vse bolj prihajalo do situacije, da so tudi v Mariboru govorili slovenski socialni demokrati skupaj z nemškimi, ali pa so bili nemški govori na kratko povzeti in predstavljeni tudi v slovenščini. Obratno se je dogajalo v Zidanem mostu, Trbovljah in še kje.

Zunanji potek prvomajskih shodov in sploh proslav je bil povsod po ustaljenem običaju: budnica, obhod z godbo, vozovi, kolesarji, shod z govornikom ali govorniki, veselica. Radi so delali tudi krajše izlete na bližnje gričke in se tam poveselili. Do mednarodnih sporov med delavci takorekoč ni prihajalo, mednarodna pripadnost je bila močno poudarjena. Pač pa je res, da so bile tako noša, kot tudi pesmi, ki so jih peli, in recitacije bolj ubrane v smeri tistega naroda, ki je bil glavni organizator.

Za Štajersko so ohranjena poročila državnega namestništva o prvem maju, ki jih drugod ni in ki so zelo zanimiva. Na njih tudi predvsem bazira ta članek.³

Pred kratkim sem v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu našel tudi še zbirno poročilo štajerskega državnega namestništva o praznovanju prvega maja leta 1915. To je bil prvi 1. maj v vojnem času, ko je bila država kljub nekaterim neuspehom še čvrsto prepričana v pravo smer svoje politike, ko je bilo kakršnokoli mirovno gibanje še označeno za državi nevarno in nasprotno ter so bila potemtakem vsa zborovanja, ki ne bi bila naravnana na vojno politiko vlade in države, še zelo nezaželjena. Zbiranje ljudi, še posebej delavcev, ki so nosili poleg kmetov levji delež vojnih strahot, je bilo potemtakem lahko nevarno in javnih shodov ob prvem maju oblasti niso dovolile. Nekaj prvomajskih prireditev leta 1915 pa je le bilo in naj jih omenim.

Glavni in uradni časnik avstrijske socialne demokracije Arbeiter Zeitung je že 11. aprila 1915 objavila, da je bil sklep strankinega vodstva in strokovne komisije, da se tega leta odpove prostemu dnevju in naj se prvomajske proslave omeje na večer 1. maja in morda še na nedeljo 2. maja. Prvomajskih značk tega leta niso izdelali. Izšla pa je prvomajska brošura dunajske centrale, v kateri pa je vojna cenzura zaplenila naslednje članke: Karl Renner: Der Mai in Blut und Tränen, Adelheide Popp: Maigedanken der Frauen in Wir armen Toten, Robert Danneberg: Die Zukunft der Arbeiterbewegung in Ein Wort unserer Feinde in Nikolaj Rjasanoff: Die alte Internationale für den Volksfrieden, tako da je bilo treba brošuri dodati druge

¹ Franc Rozman, *The First Celebration of May 1st in Slovenia*, v: *The Memory of May Day*, Venezia 1989, str. 415–423.

² Franc Rozman, *Socialna demokracija na slovenskem Štajerskem in problem nacionalne razdelitve*. *Zgodovinski časopis*, 40, 1986, št. 3, str. 291–297.

³ Steiermärkisches Landesarchiv Graz, Statthaltereie Präs. E-91-1056/1918 Maifeier 1918. Vse navedbe, če ni drugače povedano, so iz tega konvoluta.

tekste. Notranje ministrstvo pa se je odločilo, da prvomajskih zborovanj in sprevodov ne sme biti, pač pa da ni principielnih pomislekov, da ne bi prišlo do prvomajskih praznovanj v društvi »in Anbetracht des korrekten Verhaltens der Sozialdemokratie gegenüber der Kriegsergebnissen.«⁴

Na podlagi že omenjenega zbirnega poročila štajerskega državnega namestništva lahko ugotovimo, da je od 65.478 zaposlenih na ozemlju dežele Štajerske leta 1915 dobilo dovoljenje za praznovanje ali pa ni prišlo na delo brez dovoljenja komaj 1,52% delavcev. Podrobneje rečeno, pomeni to 999 delavcev, od tega 958 ves dan in 19 pol dneva, in to z dovoljenjem delodajalcev, brez dovoljenja pa 21 ves dan in 1 pol dneva.

Nobeden teh delavcev ni bil na področju slovenske Štajerske, 750 jih je bilo v Knittelfeldu, 208 v Leobnu in 31 v Gradcu. Spodnja Štajerska je po teh podatkih zaposlovala 11.483 delavcev in na tem področju ob prvem maju ni bil nikjer moten red in mir. Celjsko okrajno glavarstvo je prepovedalo dva shoda: javni shod v Štorah, ki ga je prijavil Jožef Poč, in v Hrastniku, katerega sklicatelj je bil Jože Zaletel. Shoda sta bila napovedana kot socialno demokratična, prepovedana pa sta bila z utemeljitvijo, da bi bila lahko motena javni red in mir. Pač pa je bil zvečer 1. maja društveni shod socialnodemokratskega društva Maribor-okolica, ki se ga je udeležilo okrog 40 ljudi. Shod je bil v društvenih prostorih v Bergstrasse, govorniki pa so bili državnozborni poslanec Josef Pongratz, tajnik društva Adolf Topf in delavec Suppanz. Pongratz je govoril o pomenu 1. maja in o potrebi po krepitvi socialnodemokratske organizacije, nič pa ni rekel proti avstrijski vojski, česar se je notranje ministrstvo menda najbolj balo, saj so morali okrajni glavarji obvezno odgovoriti na to vprašanje. Po uri in pol je mariborski shod mirno zaključil svoj program.⁵ Da je prišel v Maribor državnozborni poslanec Pongratz, seveda govori o tem, da je bil Maribor pomembno delavsko in socialnodemokratsko središče.

V revirjih je bil prepovedan tudi shod v Zagorju, ki naj bi bil 1. maja popoldne v dvorani R. Mihelčiča, kjer so bili takšni shodi že večkrat.⁶ Iz kratke notice ni jasno, zakaj je bil prepovedan, zdi se pa, da je bil nespretno prijavljen, saj ne bi bil na prostem, pač pa bi kot društveni shod pravzaprav moral biti dovoljen. V slovenskem delavskem časopisu drugih poročil o kakšnih shodih, tudi za ostale slovenske dežele, ni. Pač pa je Delavec prvega maja priobčil obširen uvodnik, v katerem je med drugim rečeno: »Tudi letošnji prvi maj je rdeč, toda ta rdeča barva ni rdeča barva naših cvetk, marveč je kri, ki so jo povzročili nasprotniki miru, sovražniki, ki hočejo svoje nasprotnike uničiti gospodarsko . . . Letos je delavstvo praznovanje prostovoljno opustilo, opustilo je tudi demonstracijske obhode, zaradi sedanjih vojnih razmer . . . Letošnje praznovanje bo torej mirno in tiho. Spominjali se bomo krvavih bojov, ki divjajo sedaj po vsem svetu in krivic, zaradi katerih so nastali ti boji, v nadi, da se čim prej in čim ugodneje za človeštvo končajo.«⁷ Že v naslednji številki je Delavec tudi skušal ugovarjati vsem tistim, ki so govorili, da je socialna demokracija sokriva, če že ne najbolj kriva za izbruh vojne, ker so socialnodemokratske stranke glasovale za vojne kredite. Izbruh vojne pa naj bi tudi pomenil konec druge internacionale in veliko krizo evropske socialne demokracije. Članek je med drugim zapisal: ». . . Nikakor ni povzročitelj sedanje vojne ne posamezna narodnost, ne posamezna državna enota, marveč edino le razvoj gospodarskih razmer, kateremu se posamezne enote niso mogle več upirati. Sedanja vojna je torej nekaj velikega in zgodovinski gospodarski proces. Trditev, da socialna demokracija tega svojega prepričanja ni povedala, je neresnična . . . Glede narodnosti ima socialna demokracija povsem jasne pojme. Socialna demokracija ne taji narodne individualnosti, jo upošteva za svojo narodnost, pa tudi za druge narode. Narodna individualnost je nekaj, kar se ne da utajiti, toda vsaka narodna enota mora imeti dovolj življenjske energije, da se uveljavi, da se uveljavi svoj obstoj in procvit. Za individualni razvoj posameznih narodnostnih entit je potrebno v sedanjih razmerah, ko odločuje gospodarska moč, tudi gospodarsko ozadje. V vsakem drugem slučaju je narodnost lep poetičen naslov, ki pristojta diletantom.«⁸

⁴ StLAG, Statth. Präs. E-91-2137/1915

⁵ Prav tam.

⁶ Delavec, št. 25, 1. maja 1915.

⁷ Prav tam.

⁸ Delavec, št. 26, 8. maja 1915.

To pa je tudi vse, kar se je prvega maja 1915 dogajalo pri nas. Še bolj turobno je bilo leta 1916, ko je edina sled v delavskem časopisju poziv z naslovom »Sodruzi in sodružice! 26 let smo praznovali naš praznik 1. maj, solidarno z vsem zavednim delavstvom, posvečujoč ta dan veliki misli osvoboditve človeštva . . . Zopet se je približal 1. maj, v času, ko je delavstvo v hudi stiski. Še nikdar niso bile majske delavske misli tako polne vročega hrepenenja po uresničenju. Hudo je! Kljub temu pa ne smemo pozabiti na majske slavnosti in na njen pomen. Prejšnja leta smo pozivali delavstvo naj ta dan počiva, naj gre namesto v delavnice na zborovališča, naj na manifestacijskih obhodih dokumentira svojo voljo. Letos v naših krajih ne smemo in ne moremo ponoviti tega poziva. Letos apeliramo le na delavstvo, naj se spominja velikega pomena majske slavnosti, naj premišljuje ob majskih listih poprejšnjih let, in naj ta dan posveti razmišljanju teženj in ciljev socialnodemokratske misli.«⁹ Drugega nič. Šele leta 1917 se je prvi maj spet začel slaviti. V letu 1916 in 1917 pa zbirnega poročila štajerskemu državnemu namestništvu ni bilo.

Nekaj več kot pol leta pred koncem avstroogrške monarhije je socialna demokracija še zadnjič v sklopu cesarstva praznovala prvi maj. Še zadnjič je štajersko državno namestništvo na podlagi že utečenih obrazcev po okrajnih glavarstvih in mestih s samostojnim statutom zbiral podatke o številu zaposlenih po industrijskih obratih in številu tistih, ki so smeli z dovoljenjem delodajalcev ali brez njega ves dan ali pol dneva izostati z dela na svoj, delavski praznik. Kot da so mislili, da bo monarhija še naprej obstojala. Po podatkih okrajnih glavarjev ali županov mest s samostojnim statutom je imela vsa kronovina Štajerska leta 1918 82.741 zaposlenih delavcev, od teh je kar 70,99% ali 58.743 delavcev smelo praznovati, oz. so dobili dela prost dan. Od tega največ z dovoljenjem delodajalcev, in to ves dan. Takšnih je bilo 43.893, samo 2070 pa je dobilo prosto pol dneva. Mnogo več kot v mirnem času je bilo tudi takšnih, ki jih za 1. maj ni bilo na delo brez dovoljenja delodajalcev. Sicer je bilo le 34 takih, ki niso delali pol dneva, zato pa jih ves dan ni prišlo na šiht kar 12.746, največ med njimi v okrajnih glavarstvih Leoben (8441) in Knittelfeld (2862). Na spodnjem štajerskem ni bilo niti enega takšnega primera.

Nas predvsem zanima spodnja Štajerska. Podpisani je prikazal praznovanja prvega maja že pred dobrim desetletjem, vendar le do začetka prve svetovne vojne.¹⁰ Kolikor mi je znano, podobnega pregleda za celotno Štajersko še ni, in bi ga bilo vredno napraviti. Praznovanja prvega maja leta 1918 so bila podobna kot pred prvo svetovno vojno. To pomeni, da so v delavskih centrih z dosti delavci in sorazmerno razvito industrijo delodajalci v precejšnji meri dajali dela prost dan, drugače pa je bilo v pretežno agrarnih, industrijsko slabo razvitih predelih, kjer je bilo zaradi takšnega družbenega stanja tudi delavsko gibanje tradicionalno slabo razvito. Tam je bil odstotek tistih, ki so smeli izostati z dela, bistveno nižji, zaradi možnih posledic pa tudi niso upali delavci samovoljno, brez dovoljenja delodajalcev, izostati z dela. Čeprav ta statistika za gospodarskega in socialnega zgodovinarja ni povsem zadovoljiva, saj ni razvidno, kdo vse so vštet v rubriko zaposleni, zaradi fluktuacije pa tudi kažejo stanje zaposlenosti le v dneh okrog 1. maja, pa je ob pomanjkanju drugih virov vendarle zanimiv dokument.

Na spodnjem štajerskem je v letu 1918 dobilo za prvi maj dela prost dan največje število zaposlenih v okrajnem glavarstvu Celje-okolica, kjer so bili industrijski obrati tudi najštevilnejši in največji. Od 8327 zaposlenih je dobilo prost dan 6173 zaposlenih ali 74,13%. Procentualno še višje odstotke sicer beležimo še za Ptuj (mesto s samostojnim statutom) in okrajno glavarstvo Brežice, kjer pa je šlo za majhno število v industriji zaposlenih, v prvem primeru le za 45 in v drugem za 165. Visok odstotek je bil tudi v mestu Maribor, kjer je dobilo prosto 1807 ali 92,66% od 1950 zaposlenih, med njimi 301 delavec pol dneva, kar je bil edini takšen primer na spodnjem štajerskem. Povsod drugje so delodajalci dali bodisi ves dan prosto bodisi sploh nič. Na nekaterih upravnih področjih kot so Ljutomer, Mozirje, Ptuj-okolica in Konjice zaposleni nikjer niso dobili prosto. Za mesto Celje v poročilu sploh ni podatka. V okrajnem glavarstvu Slovenjgradec je dobilo prost dan 960 ali 55,52% od 1729 zaposlenih, v Maribor-okolica pa 1558 ali 33,90% od 4005 zaposlenih. V zadnjem primeru gre za računsko napako v

⁹ Delavec, št. 77, 29. aprila 1916.

¹⁰ Franc Rozman, Socialistično delavsko gibanje na slovenskem štajerskem, Ljubljana 1979, str. 239–272.

splošnem seštevku, kajti v podrobnejšem poročilu je zapisano, da je dobilo ves dan prosto tudi 1358 ali 97,00% od 1400 zaposlenih v tovarni umetnih gnojil v Rušah. Potemtakem je odstotek za okrajno glavarstvo 67,80% ali 2716 od 4005 zaposlenih. Splošna karakteristika o praznovanjih na spodnjem Štajerskem iz zornega kota policije je bila: »Die Arbeiter zeigen mit wenigen Ausnahmen für den 1. Mai ein geringes Interesse und beteiligt sich nur ein verschwindendes Prozentsatz bei einer Maifeier.« To sodbo lahko vzamemo z določenim pridržkom, kajti že pred vojno so uradi omalovažujoče pisali o prvomajskih praznovanjih, ponekod pa so leta 1918 le bili množično obiskani prvomajski shodi, npr. v Trbovljah in Mariboru, o čemer bomo še podrobneje pisali.

Velika večina tistih delavcev, ki so v okrajnem glavarstvu Celje-okolica dobili prost dan, je bila v rudniških in drugih obratih v Trbovljah in Hrastniku. Tako je v rudniku Trbovlje dobilo prosto 4519 delavcev od 4583 zaposlenih, v tamkajšnji cementarni pa 71 od 73 zaposlenih, v Hrastniku pa v rudniku rjavega premoga 930 od 957 rudarjev, v kemični tovarni 90 od 112, in v steklarni 190 od 206. Sicer je bil v tem okrajnem glavarstvu dela prost dan le še za 350 od 450 rudarjev v Zabukovici in pa v železolivarni J. Lorber v Žalcu, kjer je to veljalo za vseh 23 zaposlenih. Med večjimi obrati pa so delali v tovarni emaljirane posode Westen v Celju s 520 zaposlenimi, v tamkajšnji Cinkarni s 410, v tekstilni tovarni na Polzeli z 253, pa v železarni Štore z 236, v predilnici Prebold z 153 in v cementarni Zidani most s 136 zaposlenimi. Med manjšimi obrati pa je delalo vseh 62 delavcev v kemični tovarni v Celju, 38 zaposlenih v Majdičevem parnem mlinu v Celju, 48 v Sonnenbergovem obratu keramike v Zabukovici, 52 v podobnem Schutzovem obratu v Ravnah, in pa 15 v tovarni meril na Polzeli. V tem poročilu ni podatkov o kakšnih delavskih shodih, toda iz delavskega časopisa je razvidno, da je nekaj shodov le bilo, celo dobro obiskanih. Tako sta bila shoda v Zidanem mostu 27. aprila in 1. maja 1918. Na prvem je govoril Josip Petejan, tedaj eden vodilnih slovenskih socialnih demokratov in urednik strankinega glasila Naprej, ki je govoril o pomenu in zgodovini prvomajskih praznovanj in se zavzemal za mir.¹¹ Na drugem shodu je bil govornik Ignac Sittar, glavni strokovni organizator na tem področju, o isti temi. Zborovalcev je bilo baje dosti, čeprav število ni navedeno, igrala je kot običajno delavska godba in shod se je zaključil z veselico.¹² Shoda sta bila tudi v bližnjih Radečah in Vrhovem, oba že 28. aprila¹³ in na obeh je govoril Melhior Čobal, tudi dolgoletni delavski voditelj, ki je vseskozi ostal v Trbovljah in v visoki starosti nad osemdeset let 1943 zaradi nemške okupacije napravil samomor. Največja shoda pa sta bila na sam prvi maj v Trbovljah, kjer se je zbralo okrog 5000 ljudi, tako veliko, kot še nikoli dotlej. Spet je govoril Josip Petejan in zavrnil očitke, da je bila socialna demokracija kriva za vojno, ter poudaril, da do izbruha sovražnosti nikjer niso socialni demokrati dali niti vinarja za vojsko. Tu je bila zelo slovesna povorka, več godb in veselica dolgo v noč.¹⁴ Seveda tudi tukaj niso pozabili nastopiti proti vojni in za čimprejšnji mir. Podobno je bilo istega dne v Hrastniku, kjer je spet o isti temi govoril Petejan. Tudi tukaj naj bi se zbralo več ljudi kot kdajkoli dotlej in opazno je bilo tudi število kmetov.¹⁵

Štajerskemu državnemu namestništvu je 6. maja 1918 poročal mariborski župan, »dass in den ganz kleinen Betrieben den ganzen Tag gearbeitet wurde. Der 1. Mai hatte keinen Anlass zu einer polizeilichen Einschreiten.« Prosto pa so imeli vsi zaposleni (1353) v delavnicah Južne železnice in v kurilnici (113), ter 40 od 90 zaposlenih v Scherbaumovem parnem mlinu. Pol dneva prosto pa je dobilo vseh 81 v stavbni družbi, 52 v pivovarni, 3 v mizarski delavnici in 165 v usnjarski delavnici. Za prva tri podjetja ni mogoče ugotoviti, katera so bila, ker je bilo več podjetij te branže s podobnim številom delavcev. Delati pa je moralo vseh 93 v trgovini z življenjskimi potrebščinami.

V mestu Ptuj »wurde Maifeier nicht abgehalten«, ves dan pa je imelo prosto vseh 45 delavcev železniških delavnic. Celjski župan pa je lakonično poročal: »In Cilli war kein Maifeier« in niti ni predložil seznama zaposlenih, edini na vsem Štajerskem. Tudi socialdemokratski list Naprej je pisal, da v nasprotju z drugimi kraji v Celju ni bilo nobenega prvomaj-

¹¹ Naprej, št. 94, 25. aprila 1918, tudi št. 96, 27. aprila 1918.

¹² Naprej, št. 98, 30. aprila 1918.

¹³ Naprej, št. 99, 2. maj 1918.

¹⁴ Naprej, št. 100, 3. maj 1918.

¹⁵ Prav tam.

skega praznovanja, in je krivdo valil na odvisnost delavstva od nemških militantnih meščanov ter zahteval, da se delavsko gibanje spet postavi na noge.¹⁶

Popolnejše poročilo je 7. maja 1918 poslal okrajni glavar iz Slovenjgradca in ugotovil, »dass nur beim k.k. Bergbau Wöllan und zwar mit Bewilligung der Werksleitung am 1. Mai nicht gearbeitet wurde. Tagsüber zechten die Bergarbeiter herum, wobei es auch zu Raufereien untereinander kam«, je še nekoliko posmehljivo zapisal in nadaljeval: »am Abend wurde anlässlich einer solchen auch der Bergknapp Michael Blagotinschek, welcher mit anderen Arbeitern in Streit geraten ist, erstochen. Die verspätete Berichterstattung wolle damit entschuldigt werden, dass der Gefertigte bis zum 6. abends auf Pflerdeklassifikation war und die Gendarmerierelation von Wöllan infolge verspätete Postzustellung erst heute erlangte.« Iz poročila izhaja, da je bilo v velenjskem rudniku zaposlenih 960 rudarjev in prav vsi so dobili dela prost dan. Zato pa v vseh drugih industrijskih obratih ne. Med večjimi takšnimi so bili tovarna usnja Woschnagg v Šoštanju z 280 zaposlenimi, Spodnje-štajerska lesna industrija v Mislinji z 210, železarna von Erber v Muti s 100 delavci; prav toliko jih je imela tudi tovarna umetnih gnojil Agraria v Šoštanju. Manjši obrati so bili še usnjarna Potočnik v Slovenjgradcu s 30 zaposlenimi, Köllnerjev obrat izdelovanja kos v Verheh s 27, in pa cementarna Stoinscheg z 10 delavci ter usnjarna Wrentschur v Radljah (Marenberg) z 12 zaposlenimi.

Tudi v okrajnem glavarstvu Brežice ni bilo posebno živahno. V Winklerjevi kopitarni v Sevnici in Steinbergovi parni žagi delavci niso dobili prostega dne, v prvem obratu jih je bilo 90, v drugem pa 67 zaposlenih, pač pa vseh 165 v rudniku rjavega premoga v Brestanici. Poročilo z dne 8. maja 1918 je bilo tudi tukaj kratko: »Im Bézirke hat keine Maifeier stattgefunden. Besondere Wahrnehmungen wurden nicht gemacht.« Časniška poročila pa vendar poročajo o nekaj shodih ob prvem maju. Tako je bil v Brestanici shod že 28. aprila in na njem je govoril Josip Petejan o pomenu prvega maja. Burno odobravanje pa je žel s tistim delom govora, v katerem se je zavzemal za mir ter govoril o pomenu majniške deklaracije,¹⁷ s katero se je začelo gibanje za združitev južnoslovanskih narodov v monarhiji, kar je potem privedlo do odcepitve Slovencev in Hrvatov, kar pa v začetku maja 1918 ni bilo še mogoče misliti. Poročevalec v Napreju je še zapisal, da je bila udeležba velika in da so Petejanu ploskali tudi tisti, ki so pred leti hodili razbijat socialnodemokratska zborovanja, pri čemer je mislil na pripadnike katoliškonarodne stranke.¹⁸

Med industrijsko pasivnimi predeli je bil politični okraj Ptuj, ki je imel vsega 48 zaposlenih v industriji, in sicer parni žagi v Rogoznici (9) in opekarno v istem kraju (39), riedtem ko je še druga opekarna prenehala obratovati. Poročilo govori, da »ist der erste Mai völlig ruhig verlaufen und so wurden keine besonderen Wahrnehmungen gemacht.« Za Mozirje je poročilo ugotavljalo, da »Arbeiter beteiligten sich an keiner Maifeier«. Vseh zaposlenih je bilo 239, največ v čevljarski zadrugi Marna v Vrbovcu (150), kjer je bila tudi žaga s 150 zaposlenimi, v Rečici pa sta bili dve barvarni s 15 in 4 zaposlenimi. V Ljubiji pa je bilo še trideset zaposlenih pri Sanntaler Industrierwerke Kurka und Baldini.

Podoben položaj je bil v političnem okraju Konjice, ki je premogel 177 delavcev, največji obrat pa je bil premogovnik Hasenbichel v Stranich s 86 zaposlenimi, potem usnjarna v Konjicah z 71 zaposlenimi in pa kamnolom v Česlaku. Edino v Česlaku z 20 zaposlenimi sta dva delavca dobila ves dan prosto. Kakšnega zborovanja ali podobne prireditve pa ni bilo.

Med politično (v socialističnem smislu) najmanj osveščenimi predeli na spodnjem Štajerskem je bilo okrajno glavarstvo Ljutomer. V Radkersburger Städtische Ziegelwerke v Črešnjevcih in Borecih je bilo zaposlenih 87 ljudi, v Kreutzdorfer Elektrizitäts- und Dachziegelwerke v Ključarovcih 89, medtem ko je zdravilišče v Radencih zaposlovalo 164 ljudi. Tudi tukaj ni bilo nobenega praznovanja, nihče pa tudi ni dobil dela prostega dne. Več industrijskih obratov z dovolj bogato tradicijo delavskega gibanja je imel politični okraj Maribor-okolica. To velja zlasti za delavnice Južne železnice na Studencih, ki so 1918 zaposlovale 1354 delavcev, prosto pa je dobilo kar 1379 zaposlenih (očitno napaka). Vseh, sicer le 19 delavcev, je dobilo prosto tudi v tovarni kartona Ceršak. Med večjimi obrati je bila v tem okolišu tovarna umetnih

¹⁶ Naprej, št. 101, 4. maj 1918.

¹⁷ Naprej, št. 98, 30. aprila 1918.

¹⁸ Prav tam.

gnojil v Rušah, ki je zaposlovala 1400 delavcev in 1358 je dobilo ves dan prosto. To je bil že omenjeni obrat, ki ga v skupnem seštevku niso upoštevali, in to iz neznanega razloga, najbrž pa je šlo za računsko napako. Vsi drugi obrati pa delavcem praznovanja niso dovolili. Nekateri med njimi so bili kar veliki: tako je Verlegung der Drauwalder Reichsstrasse zaposlovala 476 vojnih ujetnikov, 54 internirancev in 49 stražnikov, skupaj 579 ljudi. Seveda je razumljivo, da tem osebam ni bilo dovoljeno praznovati prvi maj. V elektrarni Fala je bilo zaposlenih 320 ljudi, v tovarni lončevine Pragersko pa 100. Vsi ostali obrati so bili manjši: Tovarna špirta Rače je imela 22 zaposlenih, enako obrat za impregniranje lesa Spodnje Hoče, tovarna klobas Wögerer v Rušah 18, enaka tovarnica Welleja v istem kraju 9, tovarna kos in srpov v Lovrencu na Pohorju 80, tamkajšnja žaga 25, premogovnik Foglar v Hrastovcu 44, kovačija Pogačnik v Rušah pa 12. Tudi za politični okraj Maribor-okolica velja, da ni bilo zborovanj. Z gotovostjo lahko rečemo le, da je bila na praznovanju v Mariboru, na katerem je govoril Johann Resel, gotovo precej delavcev iz železniških delavnic, ki so se v mestu že po tradiciji udeleževali socialnodemokratskih prireditev.

V Mariboru je bil 1. maj 1918 velik shod, ki ga je sklicala mariborska socialnodemokratska organizacija. V tem shodu je ohranjeno obsežno policijsko poročilo, ki ga je mariborskemu županu poslal okrajni komisar Terglav.

»Der Vereinsobmann Wilhelm Močnik eröffnete um 3 Uhr n. die Versammlung, begrüßte die erschienenen Teilnehmer und übergab sodann den Vorsitz an seinen Stellvertreter Johann Petelin-scheg (ki je bil v letih vojne predsednik društva železničarjev – op. a.)« Die Tagesordnung lautet: Achtstundentag, Verbrüderung der Arbeiter aller Länder, Friede. Der Arbeitergesangsverein sang das Lied »Der erste Mai«. Hierauf erteilte der Vorsitzende dem Hauptredner Reichsratsabgeordneten Johann Resel aus Graz das Wort. Der Redner begann, dass die Arbeiterschaft Österreichs den 1. Mai seit dem Jahr 1890 feiere. In den ersten Kriegsjahren habe sie wegen des herrschenden Absolutismus auf diese Feier verzichten müssen. Leider habe sich die von einem Jahre vorhandene Hoffnung auf den Frieden durch die russische Revolution im Zeichen der allgemeinen Verständigung der Völker ohne Entschädigungen und Eroberungen bisher nicht erfüllt und habe vielmehr in anderen Staaten der Imperialismus wieder die Oberhand gewonnen, wodurch die bestandenen Friedensaussichten wieder in den Hintergrund getreten seien. Unser Glaube ist, dass ein Gewaltfriede, der auf der Gegenseite Erbitterung erzeuge, nicht einer wirkliche Friede sei, den wir so dringend brauchen, um die Schäden des Krieges heilen zu können. Der bisher im Osten erlangte Frieden lässt uns nicht froh werden, weil wir wissen, dass er in Russland Unzufriedenheit und Erbitterung gegen uns erzeugt hat, weiters erfüllen sich die auf ihn als einen Verhandlungsfrieden gesetzten Erwartungen nicht, so dass wir mit diesem Frieden getäuscht worden sind. Wir haben unsere Friedensliebe stets demonstriert und tun dies jetzt um so mehr, weil wir den Krieg nicht mehr aushalten können. Für den ehemaligen Minister Graf Czernin hatten wir anfangs viel Sympathien, weil er als erster den Frieden proklamierte und allgemeine Abrüstung vorschlug. Aber die weitere Haltung, seine Reden und Handlungen haben sehr enttäuscht und, wie man sieht, nur dazu beigetragen, den Krieg zu verlängern. Sein Abgang in Verbindung mit der bekannten Kaiserbriefaffaire hatte im bürgerlichen deutschnationalen Lager natürlich helle Empörung hervorgerufen, die aber, wie wir glauben, nicht lange andauern wird. Wir erklären, dass wir die Politik der Deutschbürgerlichen nicht mitzumachen gesonnen sind, ebenso aber auch nicht jene der slawischen Deklarationspolitiker. Wir sind überhaupt gegen jede nationale Politik, sondern für die Freiheit der Nationen, und die ist nur im einem demokratischen Staate denkbar, daher verlangen wir einen österreichischen demokratischen Staat. Hauptsächlich wünschen wir nun eine gesunde volkswirtschaftliche Entwicklung, denn dies ist erste Erfordernis eines Staates. Nach einem Appell an die Einigkeit der Arbeiterschaft beantragte Resel die Annahme folgender Resolution: »Zur Feier des ersten Mai versammelt, erneuern wir die Forderung nach dem 8 Stundentag. In Folge dauernder Unterernährung können wir die allzu lange Arbeitszeit nicht ohne schwere Schädigung unserer Gesundheit ertragen. Die lange Arbeitszeit ist auch wirtschaftlich sinnlos geworden, da unsere Kräfte nicht mehr ausreichen, die Arbeitsdauer intensiv auszunützen. Die Forderung nach kürzerer Arbeitszeit ist daher dringender denn je. Als besonders dringend betrachten wir die Einführung des Achtstundentages in den ununterbrochenen Betrieben.

Im Kampfe gegen die kapitalistische Ausbeutung müssen wir uns eng verbunden mit den Proletarier aller Länder. Der Krieg, den der kapitalistische Imperialismus über die Welt verfügt hat, kann das Gefühl der internationalen Solidarität der Arbeiterklasse nicht ertönen. Am Weltfeiertag der Arbeiterklasse entbieten wir über die Schützengraben hinüber den Arbeitern und Arbeiterinnen aller Nationen unseren brüderlichen Gruss und geloben mit ihnen zu arbeiten am Wiederaufbau der Internationale. -Neuerlich erheben wir unsere Stimme dafür, dass der völkermordende Krieg endlich beendet werde durch einen allgemeinen Frieden ohne offene oder verhüllte Eroberungen.

rungen, ohne Kriegsentschädigungen in welcher Form immer, auf der Grundlage des Selbstbestimmungsrechts der Völker. Wir protestieren dagegen, dass diese Grundsätze, die allen einen dauernden Frieden zu begründen und die Freiheit der Völker zu sichern vermögen, bei den Friedensschlüssen im Osten verletzt worden sind. Wir fordern, dass der Krieg im Süden und im Westen beendet werde durch einen Frieden der Verständigung und Versöhnung. Wir fordern die Vereinigung aller Völker zu dauerndem Friedensbunde innerhalb dessen alle Streitigkeiten nicht durch Gewalt, sondern durch das Recht entschieden werden sollen. – Die steiermärkische Arbeiterschaft verurteilt zugleich die besonders in der letzten Zeit von den Nationalisten beider das Land bewohnenden Nationen eingeleitete nationale Hetze. Ebenso verurteilt sie entschieden jede Spekulation, die sich dahin richtet, durch Verlängerung des Krieges nationalistische Vorteile zu erreichen. Die Resolution wurde einstimmig mit Beifall angenommen. Der Vorsitzende forderte die Anwesenden auf, einig zu sein, im Sinne der Resolution zu wirken und sich an der nationalen Hetzereien nicht zu beteiligen.

Nach Absingung des Arbeiterliedes durch den Gesangverein dankte der Vorsitzende für die so zahlreiche Beteiligung und schloss die Versammlung mit der Aufforderung, ruhig auseinanderzugehen. Es waren gegen 800 Teilnehmer erschienen (Po časopisnih poročilih več kot 2000, op. aut.). Die Rede des Abgeordneten Resel wurde stets von lebhaften Beifallzischenrufen begleitet. Es kam jedoch zu keiner Ruhestörung und hatte sich ein Anlass zu einem Einschreiten nicht geboten.¹⁹

Poročilo smo podrobneje navedli, ker je za leto 1918 edino podrobnejše policijsko poročilo iz Štajerske in plastično prikazuje podobne druge shode, ki so bili v časopisju navedeni le z imenom govornika in naslovom tematike in včasih tudi z oceno števila prisotnih, ki pa se je podobno kot v tem primeru ponavadi razlikovala in bila zaokrožena navzgor, kot so predstavniki oblasti radi zaokroževali navzdol.

Ob koncu lahko sumiramo, da je prvi maj leta 1918 minil v precejšnji podobnosti s praznovanji pred vojno. Govorniki so bili spet vodilni predstavniki socialne demokracije, prvomajski govori so bili, tako kot vseskozi, ubrani na aktualno politično problematiko in so bili tudi uglašeni na smernice strankine centrale. Shodov in proslav je bilo sicer manj kot včasih, kar pa je glede na vojne razmere razumljivo. Bili pa so v vseh pomembnejših delavskih centrih.²⁰ Za značilno bi lahko označili dejstvo, da leta 1918 južno od Celja ni bilo več govornikov v nemškem jeziku, severneje pa ne več v slovenskem. To je razlika, kajti pred letom 1914 se je vendarle večkrat dogajalo, da so bili govorniki dvojezični ali pa je bil govor glavnega govorca kratko predstavljen v drugem jeziku. Podrobnejših podatkov je sicer premalo, da bi lahko z gotovostjo posploševali, vendar so indici, da so na slovenskih shodih govorili tudi o majniški deklaraciji in narodnem gibanju, čeprav ga je slovenska socialnodemokratska stranka uradno še zavračala, vsaj njen starinski del. Vse bolj protinemško razpoloženje pa je nasprotno nemško govoreče socialne demokrate na spodnjem Štajerskem gotovo skrbelo, zato so tudi tako pozivali k pomirjenju med narodi in se bali posledic, ki so se potem konec leta tudi uresničile.

¹⁹ Slovenec, št. 101, 3. maja 1918.

²⁰ Izčrpeje glej v razpravi, citirani v opombi 10.

Zusammenfassung

DER MAIFEIERTAG IN DER UNTERSTEIERMARKE 1918

Franc Rozman

Im Jahre 1918 wurde der Erste Mai zum letztenmal im ungarisch-österreichischen Rahmen begangen und an der Feier beteiligten sich, ähnlich wie in den 25 Jahren vor dem Ersten Weltkrieg, auch die Arbeiter der Untersteiermark. Auch dieser Maifeiertag verging ähnlich wie die früheren. Redner waren die führenden Vertreter der Sozialdemokratie, die Reden befaßten sich mit aktueller politischer Problematik. Es gab weniger Aufmärsche und Feiern als in den Vorkriegsjahren, doch fanden sie in allen wichtigeren Ortschaften statt. Erwähnenswert ist, daß es südlich von Celje keine Redner in deutscher Sprache mehr gab, nördlich davon jedoch keine in slowenischer Sprache. Auf einigen Zusammenkünften wurde auch über die Mai-Deklaration und die Nationalbewegung

gesprochen, obwohl das die sozialdemokratische Führung damals noch abgelehnt hatte. An der Feier konnten sich die Arbeiter beteiligen, die einen arbeitsfreien Tag bekamen; der Prozentsatz war anähernd so hoch wie in der Vorkriegszeit, in den entwickelteren Industriezweigen (Bergbau, Eisenbahn) und in größeren Arbeiterzentren (Kohlenreviere, Maribor) zeigten sich die Arbeitgeber eher zur Erlaubnis bereit. Der Verfasser stellt auch die Feierlichkeiten im Jahre 1915 dar. Wegen des Kriegszustands gab es zwar keine Genehmigung zu einem öffentlichem Aufmarsch, dafür fand die Feier mit Vorträgen im Rahmen der Vereinstätigkeit in den Vereinsräumen statt.

SLOVENSKA MATICA, SLO-61001 Ljubljana, Kongresni trg 8,
pp. 458, tel.: (061) 214-190

Članom Zveze zgodovinskih društev Slovenije nudi po svojih članskih cenah:

Fran Zwitter
O SLOVENSKEM NARODNEM VPRAŠANJU

Razvoj slovenskega narodnega vprašanja in dozorevanje slovenskega naroda od konca 18. stoletja do druge svetovne vojne je ena izmed poglobitnih, če ne sploh najvažnejša tema znanstvenega dela pokojnega akademika in zaslužnega univerzitetnega profesorja dr. Frana Zwittera.

Izbor Zwitterovih razprav ni pomemben le za spoznavanje naše najnovejše zgodovine in za zgodovinarje, marveč za široko kulturno občinstvo, ki ga zanimajo še danes žgoča slovenska narodna vprašanja in še posebej za vsakogar, ki ga zanima predvojna pot v vstajo 1941. Knjigo je uredil in s komentarjem opremil prof. dr. Vasilij Melik.

Ferdo Gestrin
SLOVENSKE DEŽELE IN ZGODNJI KAPITALIZEM

16. stoletje ni le čas reformacije in kmečkih uporov, temveč tudi čas naglega porasta prehodnega in izvoznega trgovanja ne le z nemškim severom, temveč tudi z Italijo. Ob agrarni dejavnosti so nastajale nove zvrsti obrti, napredovalo je rudarstvo ter fužinarstvo, kjer je idrijski rudnik imel v razvoju kapitalizma evropski pomen. V novih oblikah proizvodnje se kažejo elementi kapitalizma, v povezavi s tem je prihajalo tudi do »komercializacije« zemljiškega gospostva. Gestrinovo delo pojasnjuje tudi sočasne kulturne vplive in stike.

Vasko Simoniti
VOJAŠKA ORGANIZACIJA NA SLOVENSKEM
V 16. STOLETJU

Knjiga predstavlja vojaško in obrambno organizacijo slovenskih pokrajin v času najintenzivnejših turških vpadov. Ob plemiški konjenici in »črni« kmečki vojski je predstavljen delež najemnikov, obveščevalna in signalna organizacija, orožarna v Ljubljani, tabori, vojaška preskrba in pomen Vojne krajine. Simonitijeva knjiga je »slovenskemu strahu pred Turki« dala realnejši zgodovinski okvir in obogatila sicer skromno vojaško zgodovino slovenskega ozemlja.